

Jacob van Maerlant, klerk van de heren van Roden te Snellegem.

Men aanvaardt thans algemeen dat Jacob van Maerlant in het « Brux ambocht », dat is in het Brugse Vrije geboren werd en Vlaming was¹. De naam Maerlant echter wordt, sedert H. Van Wijn in 1800 een Maerlant bij den Briel op het eiland Voorne ontdekte, met die plaats in verband gesteld; ook pater J. Van Mierlo, de laatste Maerlant-specialist, die een grondige en uitgebreide studie aan de Vlaamse dichter wijdde, neemt het Brielse Maerlant aan, al moet hij bekennen dat « dan toch daarbij allerlei vragen rijzen, waarop wij waarschijnlijk nooit het antwoord zullen ontdekken »².

In 1861, kwam K. Versnaeyen op het spoor van een Maerlant in de Zuidwestelijke hoek van Zuienkerke en hij zag in dat Westvlaamse Maerlant de bijnaam van de Vlaamse dichter en de aanduiding van zijn geboorteplaats. Hoewel hij de steun van C. A. Serrure gevonden had, genoot hij, met zijn Zuienkerkse Maerlant, geen bijval. Ook W. H. J. Weale vond geen gehoor, toen hij in 1868 een « Weitkinus, dictus custos », te Houtave ontdekte en hem in verband bracht met een familie de Costere, waartoe Jacob « die costere van Merlant » zou behoord hebben. Men hield aan de opvatting vast dat Maerlant de naam van het vissersdorpje op Voorne was, en dat de Vlaamse dichter er het kostersambt had uitgeoefend.

(1) De nieuwste studie over de Vlaamse dichter is: J. VAN MIERLO, *Jacob van Maerlant, zijn leven, zijn werken, zijn betekenis*. Turnhout, 1946 (Koninkl. Vl. Acad. voor Taal- en Letterkunde, reeks III, nr. 25). Voor de bibliographie, zie: A. ARENTS, *Jacob van Maerlant. Proeve van Bibliographie*. Damme, 1943 (Uitg. van het Museum van Maerlant).

(2) J. VAN MIERLO, *a.w.*, blz. 12.

Nochtans is er voor het Maerlant in het Brugse Vrije meer te zeggen dan Versnaeyen en Serrure hebben doen gelden. Er is eerst en vooral een negatief argument : er is inderdaad geen enkel rechtstreeks bewijs in het voordeel van het Brielse Maerlant. Degene die dit Maerlant verdedigen, steunen zich uitsluitend op het feit dat de dichter zich een enkele maal « Jacob die costere van Merlant » noemt, en op de betrekkingen die hij met de Hollandse hofkringen en Zeeuwse ridders blijkt te hebben gehad.

Dit negatieve argument buiten beschouwing gelaten, is het nochtans logisch, vermits de dichter in het Brugse Vrije geboren werd, eerst en vooral te denken aan het Maerlant in het Brugs Ambacht, en het slechts dan te verwerpen wanneer het niet meer zou te verdedigen zijn. Het Maerlant door K. Versnaeyen ontdekt, is veel meer dan datgene voor wat men het gehouden heeft : een stuk land dat moerassig van natuur, onbewoond en onbewoonbaar was. Integendeel, Maerlant is in de XIIIe eeuw de naam van een uitgestrekt gebied, dat bijna gelijkelijk verdeeld over de parochies Zuienkerke, Houtave en Meetkerke, de huidige plaats « Strooie Haan » tot middenpunt had ; wij kunnen het localiseren in het Zuid-Westen van Zuienkerke, het Noorden van Houtave en het Westen van Meetkerke. Bewijzen daarvan zijn, behalve de tekst van 1262 door K. Versnaeyen in 1864 uitgegeven, een onuitgegeven tekst van hetzelfde jaar, waar eveneens gewag gemaakt wordt van « Marlant ... in parochia de Suenkerca » ³, en vooral de vermeldingen bij Karel De Flou ⁴. Wij verwijzen slechts naar « Mare », « Mareleet » alsook « Mareweg », een waterloop en een weg te Houtave en Meetkerke omstreeks 1300, het « Maerzwijn », een waterloop te Houtave in 1339, het « Mare stickelin » te Houtave omstreeks 1300 en zelfs de « Marebrugge » over de « Maerleet » ofschoon slechts uit 1565 dattekenend. In

(3) Oorkonde op het Rijksarch, te Brugge, Bl. nr. 7729.

(4) *Woordenboek der Toponymie van Westelijk Vlaanderen*, dl. IX en X (Brugge, 1929-1930) op de aangehaalde namen.

de Watering van Meetkerke treft men ten ander nog later een Maerlant aan ⁵, en zelfs nu is de naam nog niet uitgestorven, getuige de plaatsnaam « Oostmaerland » te Houtave ⁶. Waarschijnlijk moeten de geslachtsnamen van der Maere en de Maere die in 1291 ⁷ en 1295 ⁸ in die streek voorkomen, in verband met Maere en Maerland gesteld worden.

Het spreekt van zelf dat zo het dat Westvlaamse Maerlant is, dat in de naam van de Vlaamse dichter voortleeft, het woord « costere » niet een ambt kan aanduiden. Maerlant immers vormde geen parochie, had dus geen kerk en kon geen koster bezitten. Niets echter dwingt ons het woord « costere » als aanduiding van een ambt aan te nemen, en met evenveel recht kan men de opgave « Jacob die costere van Merlant » als Jacob bijgenaamd de Costere, geboren of wonende te Maerlant, verstaan. Tegen de opvatting dat « costere » een ambtsaanduiding is, pleit het feit dat dan noodzakelijk het Maerlant te Voorne bedoeld is, en het eigenlijk verwondering moet wekken, dat de Vlaamse dichter zijn naam zou ontleend hebben aan het ongetwijfeld bescheiden ambt van koster in een nietig en onbeduidend vissersdorpje, waar hij bovendien maar enkele jaren in dienst zou geweest zijn. De opvatting daarentegen dat met « de Costere » een familienaam, of, wat in de dertiende eeuw daarmede gelijkstaat, een erfelijke bijnaam bedoeld is, vindt bevestiging in het feit dat die naam werkelijk in de XIIIe eeuw door een familie te Houtave gebruikt werd. In een zestal oorkonden immers die tussen 3 Januari 1236 en December 1252 afgeleverd werden ⁹, wordt akte verleden van de ruiling van

(5) A. VAN SPEYBROUCK, *Environs de Bruges. Saint-André. Glossaire Toponymique*, in *Ann. Emul.*, dl. XXXVIII, bl. 129-130.

(6) K. DE FLOU, *a.w.*, dl. IX (Brugge, 1930), kol. 975.

(7) Brugge, Rijksarch., Bl. nr. 7216.

(8) Brugge, Rijksarch., Découv. nr. 250, *Cartul. Sint-Andries*, fol. 22 v.

(9) Die oorkonden, alle op het Rijksarch. te Brugge bewaard, zijn de volgende: 1) Bl. nr. 7383 (3 Jan. 1236); 2) Bl. nr. 4729 (18 Dec. 1243); 3) Bl. nr. 7400 (1246); 4) Découv. nr. 250, fol. 92 (Aug. 1251); 5) Bl. nr. 7416 (Nov. 1252); 6) Découv. nr. 250, fol. 90 v. (Dec. 1252).

een grond, waarschijnlijk te Houtave gelegen, tegen een tiende te Houtave, die door een zekere Weitkinus aan de abdij van Sint-Andries wordt afgestaan.

In de eerste oorkonde wordt vermeld dat de tiende een leen van de heer van Snellegem was, en uit de volgende oorkonden blijkt dat die heer van Snellegem Gerardus van Roden is ; daar die tiende kerkelijk bezit wordt, moet zij vrij van leenverband worden gemaakt, wat dan ook door de onmiddellijke leenheer gedaan wordt en naderhand door de opperleenheer Gerardus van Roden, van het hof te Melle, bloedverwant van Gerardus van Roden, heer van Snellegem en van Barleghem, bekrachtigd wordt.

De Weitkinus, die als leenman de tiende aan de abdij afstaat, wordt in de eerste oorkonde « Weitkinus, clericus te Houthauwa », geheten ; in de tweede oorkonde daarentegen geeft men hem de naam « Weitkinus de Houthauwa dictus custos », terwijl hij in de vier volgende oorkonden kortweg als « Weitkinus dictus custos » vermeld wordt. Het tussenvoegen van « dictus » bewijst duidelijk dat « custos » wel een bijnaam, en niet een ambtsaanduiding is¹⁰. Het woord « custos » zelf is zonder twijfel de vertaling van de naam « de Costere » : dat blijkt allerduidelijkst uit het feit dat in een oorkonde van 1259 gewag gemaakt wordt van « quinque lineas et decem hastas terre iacentis Nordost a templo de Houthauwe ... haec jacet ante domum Ghis. Custodis »¹¹, terwijl het rentenboek van het Sint-Jansgasthuis te Brugge van omstreeks 1300 onder haar pachters te Houtave « Jhan f. Jhans Costers en Heineman sijn broeder » vermeldt¹².

Het is dus bewezen dat in de dertiende eeuw een familie de Costere te Houtave woonachtig was, en op het einde

(10) H. DE MAN, *De bijstelling met « dictus » en het probleem van de vaste familienaam*, in *Mededelingen uitg. door de Vereniging voor Naamkunde* (Leuven, 1948), bl. 25-32.

(11) Brugge, Bisschoppelijk Arch., *Cartul. A van de S. Salvatorskerk*, fol. 211.

(12) Brugge, Rijksarch., Acq. nr. 1912, *Rentebouc van Ste Jans-hospitale in Brugghe*.

dezer eeuw Noordoost van de kerk van Houtave, dat is te Maerlant woonde.

Een van de leden van die familie, Weitkinus Custos of de Costere, was in 1236 clericus en leenman van de heren van Snellegem, die tot het geslacht van de van Roden behoorde. Tot in 1221 waren de ridders van Roden in bezit van het patronaat van de kerk van Houtave geweest; zij stonden hun patronaatsrechten in gemeld jaar aan de abdij van Sint-Andries af¹³. Waarschijnlijk had Weitkinus Custos, of liever had een van zijn voorouders, een deel van de tienden van de ridders van Roden in leen gekregen, misschien wel in vergoeding voor het bedienen van het kostersambt. Hij zelf was geen koster meer, en het is niet onwaarschijnlijk dat hij in het deel van Maerlant, dat zich te Houtave uitstreckte, woonde; daarop zou het bestaan van een « Costerslant »¹⁴ en een « Costerbrouc »¹⁵ te Maerlant duiden, evenals ten andere het domus Ghis. Custodis dat eveneens te Maerlant lag.

Het feit dat met het latijnse woord « custos », de naam « De Costere » in de dertiende eeuw vertaald werd, is vooral van betekenis voor de volgende vermelding in het Obituarium van Snellegem op 2 April: « Obit dominus Geerardus Myles et Margareta uxor ejus, qui contulit presbytero 2 s. par., custodi 12 d. par., supra mansionem Jacobi custodis infra atrium »¹⁶.

(13) Brugge, Rijksarch., Bl. nr. 7378.

(14) Brugge, Rijksarch., Bl. nr. 7434, alsook Brugge, Arch. van de G.C.O.O., oork. nr. 56 en Cartul. B, 1476 nr. 5, fol. 61. — Op 6 November 1266 ruilt de leprozerie van de H. Magdalena te Brugge gronden die haar toebehoorden tegen andere gronden die eigendom waren der abdij van Sint-Andries. Deze laatste gronden lagen te Houtave, te Maerlant, want zij worden beschreven als volgt: « Costerslant, Bertholfslant, Watermeet... die strecken na den weghe die gaet te Wendunen waert ».

(15) Brugge, Bisschoppelijk Arch., *Cartul. A van de St. Salvatorskerk*, fol. 211: « Houtave et ultra quamdam peciam terre nominatam Costerbroec ». Deze weide lag noord van de kerk, te Maerlant, bij de woning van Ghis, de Coster (1259).

(16) « Obituarium der kercke van Snellegem, anno 1532 (aldaar berustend). (Medegedeeld door den H. K. Boutens, burgemeester van Jabbeke) ». Zo schreef K. DE FLOU in zijn laatste boekdeel van *Toponymie*. Thans is dit obituarium zoek geraakt. Gelukkiglijk bezit de kerkfabriek van Snellegem nog een afschrift van dit obituarium uit de eerste helft van de 17e eeuw.

Die vermelding gaat zekerlijk tot in de dertiende eeuw terug. De ridder Gerardus en zijn echtgenote Margareta zijn ongetwijfeld Gerardus II van Roden en Margareta van de Woestijne, die op het ridderhof naast de kerk van Snellegem woonden ; van die Gerardus is geweten dat hij in 1246 overleed. Het «*super mansionem Jacobi custodis*» moet begrepen worden als «*op het huis van Jacob gezeid de Costere*», en niet als «*op het huis van Jacob die koster is*» ; want afgezien van het feit dat het verwonderlijk zou zijn dat de koster een rente op het huis dat hij bewoont zou ontvangen, en die hij dus zelf zou moeten uitkeren, zodat hij ten slotte zich zelf zou moeten betalen, ligt het voor de hand dat men in dat geval zou gezegd hebben «*supra mansionem custodis*» of nog uitdrukkelijker «*supra mansionem eiusdem custodis*». De vermelding «*Jacobi custodis*» laat in het zinsverband geen andere uitleg toe dan : Jacob de Costere.

Is die uitleg de juiste, dan kan die *Jacobus Custos* bijna geen andere zijn dan Jacob de Costere van Maerlant. Hij leefde daar niet op een hofstede of een boerenhof, maar in een huis zonder bijgaande erf ; niet alleen is dat de betekenis van «*mansio*», maar bovendien blijkt het uit het feit dat die «*mansio*» in het «*atrium*», of het kerkplein of de plaats voor of naast de kerk gelegen was. Wanneer men bedenkt dat die «*mansio*» eigendom was van de ridders van Snellegem en gelegen naast de poort van het ridderhof, dat zich tot vlak bij de kerk uitstrekke, is de meest natuurlijke uitleg dat die *Jacobus de Costere* een familiaris van de ridders van Roden was, die daar dicht bij het herenhof gevestigd was omdat hij in dienst was van de ridders van Roden. Dat maakt het waarschijnlijk dat hij niet daar ter plaats geboren was, maar uit de streek kwam van waar alle leden van de familie «*Custos*» afkomstig waren, uit de streek waar Ghis. *Custos* en *Weitkinus Custos* thuis hoorden, uit Maerlant.

De vereenzelviging van Jacob van Maerlant met Jacobus Custos is van aard om meer dan één moeilijkheid uit te leggen.

In het vijfde boek van zijn « Alexander » schrijft onze dichter : ware de hertog,

Sulc een ridder wael becant,
Die roveren te Rippelmonde
Soude dunken grote sonde
Tol te nemene met geweld
Den genen die varen up die Scelt.

Die verzen hebben, zoals men weet, betrekking op de wrijvingen tussen Holland en Vlaanderen nopens de tolheffing op de Schelde. De Vlamingen namen geen genoegen met de tollén die de Hollandse graven hieven op de Schelde en namen hun weerwraak te Rupelmonde, waar ze de goederen in beslag en de scheepslieden gevangen namen : niet zelden werden deze gekwetst of gedood. In September 1256 werd er te Péronne een vrede beraamd tussen Vlaanderen en Holland en een wapenstilstand aangenomen tot 13 Oktober. Op deze datum werd er een verdrag vastgesteld, waarbij uitdrukkelijk bepaald werd dat « wanneer een Hollander of Zeeuw in Vlaanderen mocht worden beroofd, de landsheer van de rover moest zorgen dat de schade vergoed werd »¹⁷. Van beide zijden beloofde men de uitspraak van de hertog van Brabant te eerbiedigen, die als scheidsrechter werd aangesteld. De Vlamingen hielden geen rekening met de boven gemelde overeenkomst : de goederen werden voort aangehaald en geroofd, zodat de doorvaart op de Schelde verhinderd werd en de hertog van Brabant verantwoordelijk gesteld voor het niet volgen van het verdrag.

Jacob nu doet in zijn « Alexander » een aanval op de hertog aan wie hij verwijt niet krachtdadig genoeg op te treden, en scheldt daarbij ook de Vlamingen uit voor

(17) W. JONCKBLOET, *Geschiedenis der Nederlandsche Letterkunde*, I (Groningen, 1873), blz. 171.

roveren. Hij schreef zijn werk na het verdrag van 13 Oktober 1256 (tussen 1257 en 1261) en moet de bepalingen van dit verdrag gekend hebben, want het is geen toeval dat hij juist hetzelfde woord roveren gebruikt dat in het verdrag gebezigd werd. Gerardus van Roden kende dit verdrag en al de bepalingen ervan : hij had immers het verdrag van Péronne ondertekend.

Zo men aanneemt dat Jacob klerk was van de ridders van Roden, dan is de eigenaardige houding van onze dichter tegenover zijn landgenoten goed uit te leggen. De ridders van Roden immers hadden er alle belang bij dat de doorvaart op de Schelde ongehinderd zou geschieden, want ze waren in het bezit van de Scheldetol te Roden en aan de Brabantbrug te Gent¹⁸. Het eigenaardige partijkiezen van onze dichter, dat tot nu toe onbegrijpelijk bleef, vindt zijn uitleg in het feit dat de dichter in werkelijkheid het standpunt van zijn heren, de ridders van Roden, verdedigt, te meer omdat het niet uitgesloten is, dat dit werk door de ridders van Roden zelf — langs Heila van Roden om — besteld werd.

De enigmatieke Gheile, aan wie Jacob van Maerlant de « Alexander » opdraagt, krijgt ten andere, langs de ridders van Roden om, een onverwachte belichting. In het geslacht van Roden komt immers een Heila voor. Zij wordt in een oorkonde van November 1220 vermeld als « nobilis matrona domina Heila de Rod », verwante van Radulphus en vooral van Gerardus II van Roden, diezelfde Gerardus, die eigenaar van het « mansio Jacobi Custodis » te Snellegem was¹⁹.

Die Gheila van Roden was, evenals het hele geslacht der ridders van Roden, uit het land van Aalst afkomstig en er metterwoon gevestigd. Tussen haar en de ridders van

(18) Voor de Brabantbrug, zie : E. DE MARNEFFE, *Cartul. de l'abbaye d'Affligem* (Leuven, 1894-1896), bl. 373 ; A. MIRAEUS, *Opera diplomatica*, I (Leuven-Brussel, 1723), bl. 575 ; J.J. DE SMET, *Cartul. de l'abbaye de Cambron* (Brussel, 1869), bl. 942. Voor Roden, zie : Ch. PIOT, *Cartul. de l'abbaye d'Eename* (Brugge, 1881), bl. 87.

(19) A. VAN LOKEREN, *Chartres et Documents de l'abbaye de S. Pierre à Gand*, I (Gent, 1868), bl. 244.

Roden te Snellegem waren de familiebetrekkingen zeer innig. Het is in die omstandigheden niet uitgesloten dat de « nobilis domina Heila » de schone is « die hem peisen doet » en hem de « Alexander » bestelde of « te dietsce dede anvaen », want de dichter zegt het uitdrukkelijk dat zij « es edel ende bequame ».

Het vermoeden dat de edele Heila van Roden aan onze dichter de bestelling deed van de « Alexander », zou wondervol uitleggen waarom Jacob in dat werk, bij zijn lof der vaderlandsliefde, de ereplaats aan Brabant toekent om te eindigen met het Brugs Ambacht²⁰. Waarom stelt hij Brabant bovenaan? Een uitleg heeft men tot nu toe daarop nog niet gevonden. Indien hij echter zijn werk schreef in opdracht der edele Heila, is dit zeer goed uit te leggen: hij deed het om de edele ter wille te zijn, want de ridders van Roden gingen door voor Brabantse ridders. Dit zou ons ook uitleggen hoe onze dichter gaarne over Brabant schrijft en de Brabantse toestanden kende. Een Zuid-Brabander, zoals men wel eens gedacht heeft, was onze dichter niet, maar op het ridderhof te Snellegem woonden ridders van Brabantse afkomst, en daar kan de uitleg te vinden zijn van de vertrouwdheid van Jacob met Brabantse feiten.

In zijn avonturen-roman *Torec* laat onze dichter een betoverd ridder optreden die de naam draagt van Claes van den Briele. De ridders uit « *Torec* » dragen gewoonlijk een Franse naam: één hunner echter maakt uitzondering. Van waar die naam? Is de overeenkomst met den Briel louter toevallig of gewild? Het doet natuurlijk tamelijk vreemd aan, voor allen die *Torec* als Jacobs vroegste jeugdwerk aanzien en het hem in Vlaanderen laten schrijven, hier te midden van Franse ridders de naam « van den Briele » te ontmoeten.

De uitleg kan heel eenvoudig zijn. In de onmiddellijke omgeving van de plaats waar het geslacht « de Coster »

(20) J. VAN MIERLO, *a.w.*, bl. 32.

woonde en rond dezelfde tijd waarop Jacob zijn « Torec » schreef, was er eveneens een geslacht « van den Briele » gehuisvest. Niet enkel is er, rond ongeveer 1300, een « Brielenland » te Houtave bekend²¹, maar zelfs in de eerste helft der dertiende eeuw treedt er een Van den Briele aldaar tot tweemaal toe op als getuige van Gerardus II van Roden, heer van Snellegem, een eerste maal in April 1228²² en een tweede maal in September van hetzelfde jaar²³. Weitkin de Coster en Weitin van den Briele waren beide leenmannen der ridders van Snellegem en woonachtig te Houtave.

Jacob zal om een of ander ons onbekende reden met zijn gebuur Claes van den Briele de spot hebben willen drijven, hem belachelijk maken en daarom doen optreden als een betoverd ridder. De vermelding van « Claes van den Briele » zou nog wel, in plaats van een hindernis, een bevestiging te meer kunnen worden dat « Torec » wel een authentiek werk van onze dichter is.

Ook de betrekkingen van Jacob van Maerlant met de graaf van Holland, de Hollandse hofkringen en de Zeeuwse ridders kunnen, langs de ridders van Roden om, worden uitgelegd.

De heren van Roden bekleedden, van af het einde van de twaalfde en vooral in de dertiende eeuw, een plaats van betekenis in het graafschap Vlaanderen. Zij telden er onder de meest standvastige aanhangers van de Engelse partij. Reeds Gerardus I, die met uitgestrekte goederen in het graafschap Lincoln en later in het graafschap Nottingham werd beleend, trad in 1199 als getuige op van het verbond dat tussen de koning van Engeland en de graaf van Vlaanderen werd gesloten²⁴. Op 28 Januari 1213

(21) Brugge, Rijksarch., Acq. nr. 1912, *Rentebouc van Ste Jans-hospitale in Brugghe* onder Houtave.

(22) Brugge, Bisschoppelijk Arch., *Cart. A. van St. Salvatorskerk*, fol. 187.

(23) Brugge, St. Janshospitaal, oork. nr. 50 (26-2).

(24) Ch. DUVIVIER, *Actes et documents anciens* (Brussel, 1903), bl. 265.

werd hij door de koning naar keizer Otto gezonden met 8500 marken, om deze aan de keizer te overhandigen²⁵. In hetzelfde jaar is hij getuige te Londen van een verbond gesloten tussen Willem, graaf van Holland, en de koning van Engeland en krijgt zijn zoon, Gerardus II, een beursleen van 20 pd.²⁶. Op 5 Oktober 1213 wordt hij uit Engeland gezonden naar Vlaanderen met 1250 pd.²⁷. In 1215 krijgt hij van de koning een nieuwe opdracht, ditmaal voor de keizerin, aan wie hij 700 marken moet overbrengen, en wordt zijn zoon Gerardus II door de koning gekleed en uitgerust²⁸. Deze doet, evenals zijn broeder Radulfus, legerdienst in Engeland. Die laatste, de oudste zoon van Gerardus I, is in de geschiedenis beter gekend, omdat hij in 1228 een belangrijke ruiltransactie van gronden in het land van Roden gelegen deed met de gravin Johanna van Constantinopel. Eindelijk nog, in Februari 1216 krijgt Gerardus van Roden van de koning van Engeland het domein dat Gilbert van Gent in leen had verkregen en dat verbeurd was verklaard geworden, en in Maart 1216 al de roerende goederen die zich in dat domein bevonden²⁹.

In 1248 treedt Gerardus van Roden, zoon van Radulfus, als borg op voor Floris van Holland tegenover de gravin van Vlaanderen³⁰, evenals hij in 1250 in het verdrag van de graaf van Holland en de gravin van Vlaanderen tussenkomt³¹ en in 1256 zich verbindt het Hollands-Vlaams verdrag van Péronne na te leven³².

(25) Th. RYMER, *Foedera, conventiones....*, dl. I (Londen 1727), bl. 164.

(26) Th. RYMER, *a.w.*, bl. 169 en A. WAUTERS, *Table Chronologique*, dl. III (Brussel, 1871), bl. 387.

(27) A. WAUTERS, *a.w.*, bl. 387.

(28) V. FRIS, in *Biographie nationale*, dl. XVI, bl. 385, en G. DEPT, *Les influences anglaise et française au début du 13e siècle* (Gent, 1928).

(29) HARDY, *Rotuli litterarum*, dl. I (Londen, 1835), bl. 108 en 126-128bis; *ibidem*, bl. 249 en 254.

(30) J. Th. DE RAADT, *Sceaux et Armoiries* (Brussel, 1900) bij: Rode.

(31) Quatrième Cartulaire du Hainaut, bl. 322.

(32) J. Th. DE RAADT, *a.w.*, bij: Wavrin.

Men ziet het duidelijk, zo de ridders van Roden van oudsher in betrekking met het Hollandse hof stonden, was dat met Gerardus van Roden zo zeer het geval, dat hij zich zelf borg stelde voor de vreemde landsheer tegenover zijn eigen gravin. Het is diezelfde Gerardus die in 1251 de afstand van de tiende te Houtave door Weitkinus de Coster aan de abdij van Sint-Andries bekrachtigt, nadat Gerardus II van Roden, heer van Snellegem, vooraf in die afstand toegestemd had ; het is meer dan een vermoeden dat Jacob van Maerlant, zo hij de Jacobus Custos van 1246 is, als klerk in dienst van de ridders van Roden, heren van Snellegem, meer dan een gelegenheid heeft gehad om persoonlijk in betrekking te komen met de graaf van Holland, de Hollandse hofkringen en de Zeeuwse ridders. In zijn hoedanigheid van klerk zal hij immers ongetwijfeld zijn heer op zijn belangrijkste reizen, vooral op zijn officiële reizen, hebben vergezeld.

Het feit dat Jacob van Maerlant clericus van de heren van Snellegem geweest is, vindt een verdere bevestiging in de latere levensloop van de Vlaamse dichter. In de tweede helft der dertiende eeuw, op een niet nader te bepalen tijdstip, doch zeker na 1257 en vermoedelijk niet veel later, verdwijnt het geslacht der ridders van Roden uit Snellegem. Een ander ridder kwam in de tweede helft der dertiende eeuw het ridderhof te Snellegem bewonen³³. Voor Jacob van Maerlant kwam daardoor een einde aan zijn klerkambt op het herenhof, en was hij zonder vaste bediening. Hij trok zich vermoedelijk op het voorvaderlijk erf te Maerlant onder Houtave terug, en leefde er enkele jaren tot hij omstreeks 1265 een winstgevend beroep zou kiezen. De ervaring die hij als klerk van de heren van Roden had opgedaan, was in feite het enige

(33) De laatste ons bekende oorkonde van Gerardus III van Roden, heer van Snellegem (ook Gerardus van Barlegem genoemd), is van Sept. 1257. Zie: F. D'HOOP, *Recueil des chartes du prieuré de S. Bertin à Poperinghe* (Brugge, 1870), nr. 99, bl. 108. Voor de ridder die zich na hem te Snellegem kwam vestigen, zie de verwijzingen in K. DE FLOU, *Toponymie*, sub verbo: Snellegem.

dat hem in de verdere strijd om het leven ter beschikking stond. De onderstelling is misschien niet ongewettigd dat hij die ervaring te gelde heeft trachten te maken door zich als zaakkundige klerk te vestigen, en het spreekt eigenlijk van zelf dat hij met zijn talenkennis daartoe een handelsstad zou uitkiezen. Zijn keus is op Damme, de bloeiende havenstad, gevallen. Daar immers viel onder de talrijke kooplieden een rijke cliënteel voor hem te verwachten. Zo althans zou kunnen uitgelegd worden hoe de klerk van Snellegem naar Damme is gekomen, want dat hij te Damme gevestigd geweest is, staat onbetwistbaar vast.

Na al hetgeen voorafgaat is er geen dwingende reden om aan te nemen dat Jacob van Maerlant ooit te Voorne is geweest; het is mogelijk dat hij Damme nooit heeft verlaten en dus nooit in Holland heeft verbleven. Uit de bekende verzen van «Dander Martijn» kan er eigenlijk niets bewezen worden: immers uit de woorden die de dichter in de mond van Martijn legt:

Jacop, du woens in den Dam
 Ende ic t'Utrecht, dies ben ic gram
 Dat wi dus sijn versceden. (vs. 14-16),

volgt wel dat Jacob en Martijn elkaar hebben ontmoet, maar niet dat het Jacob is die Martijn te Utrecht heeft opgezocht. In werkelijkheid belet niets te aanvaarden dat het integendeel Martijn is, die Jacob te Damme heeft ontmoet.

★

Zo we in het licht van de hier verstrekte gegevens mochten wagen de levensloop van de grote dichter te schetsen, dan zouden we ons die als volgt voorstellen:

Jacob van Maerlant werd te Houtave, en meer bepaald op de wijk Maerlant aldaar, in het eerste kwart van de XIIIe eeuw, omstreeks 1220-25, vermoedelijk in een welstellend landbouwersgezin geboren. Dank zij de betrekkingen van zijn familie met de «geleerde» wereld — Weitkinus Custos was immers clericus — werd hij op school

geplaatst, en wellicht op de kapittelschool van Sint-Donatiaan te Brugge. Het is immers opvallend hoe de dichter in zijn « Spiegel Historiael » vertrouwd is met de geschiedenis van die kapittelkerk. Hij weet immers dat die kerk «naer den Aecxen gewerke ghemaect was, onser Vrouwen teeren»³⁴, bijzonderheden die op het ogenblik dat ze werden neergeschreven, reeds meer dan een eeuw tot het verleden behoorden, daar de titel Beata Maria in het begin van de XIIe eeuw door die van S. Donatiaan geheel verdrongen werd, en de Akense bouw in de eerste helft van de XIIe eeuw plaats heeft moeten maken voor de romaanse kerk. Blijkbaar heeft onze dichter die bijzonderheden op de kapittelschool zelf geleerd. Na zijn schoolopleiding kwam hij vermoedelijk als klerk in dienst van Gerardus van Roden en bracht hij zijn jeugd jaren in de omgeving van het hof te Snellegem door. Hij had er niet alleen de rol van zaakkundige klerk, maar bovendien deze van dichtende menestreele te vervullen; het is wellicht in herinnering aan die jaren dat hij later dicht:

Nu betaemt wel elcken heere,
 Die bewaren wille sine eere,
 Dat hi scrivers met hem houde
 Vroede lieden, jonghe ende oude,
 Die scone ende wel connen dichten.³⁵

Zijn bediening op het ridderhof te Snellegem bezorgt hem de gelegenheid om zijn kennis te verruimen; zo hij af en toe, met zijn heer op dienstreis gaat, beschikt hij ongetwijfeld over vele vrije uren. Hij zet zich aan het dichten, of liever aan het bewerken in het Vlaams, van werken uit het Frans en het Latijn.

Met welk werk heeft Jacob van Maerlant zijn dichtersleven begonnen? Welke is de chronologische orde van zijn eerste werken? Men is het hierover niet eens. De

(34) *Jacob van Maerlant's Spiegel historiael*, uitg. Leiden, 1859, III, bl. 221.

(35) *Heimelijkheid der Heimelicheden*, v. 2087-91.

moelijkheid spruit hieruit voort dat Jacob in zijn werken de schijn heeft zich zelf tegen te spreken. In zijn « Ystorie van Troyen » immers schrijft hij :

v. 57 Hier voren dichte hi Merlijn
 Ende Alexander uten Latijn
 Toerecke ende dien Sompniarijs
 Ende den cortten Lapidarijs.

In zijn « Merlijn » echter dicht hij :

Nu biddic u, dat is waer,
 Jacob de coster van Merlant,
 Dien ghi tevoren hebt bekant
 In des conincs Alexanders geesten.

In zijn « Ystorie van Troyen » noemt hij dus zijn « Merlijn » vóór zijn « Alexander », en in zijn « Merlijn » zegt hij uitdrukkelijk dat hij zijn « Alexander » heeft geschreven vóór zijn « Merlijn ». Deze schijnbare tegenspraak heeft men op verschillende wijze zoeken op te lossen : sommige hielden de verzen uit de « Ystorie van Troyen » als de inlassing van een kopiïst, anderen integendeel deze uit de « Merlijn » ; zo cijferden beide de schijnbare tegenspraak weg. De oplossing is nochtans heel eenvoudig. Tot nu toe heeft men altijd de opsomming in de « Alexander » zo opgevat, alsof Jacob er zou mede hebben aangeduid dat zijn eerste werk de « Merlijn » en zijn laatste de « Lapidarijs » zou geweest zijn. Niets verplicht echter deze volgorde te aanvaarden, integendeel, men moet ze omkeren, zoals de woorden « hier voren » het aanduiden. Onmiddellijk vóór zijn « Ystorie van Troyen », dichte hij dus de « Merlijn », en vóór zijn « Merlijn », zijn « Alexander » en zo achteruitgaande, zodat de « Lapidarijs » zijn eerste werk is geweest. De dichter klimt op, en noemt zijn eerste werk het laatst ; er is dus geen tegenspraak bij onze dichter, en er moeten dan ook geen verzen geschrapt worden : hij heeft, zegt hij in zijn « Ystorie van Troyen », zijn « Alexander » gedicht vóór zijn « Merlijn »,

zoals hij ook in zijn « Merlijn » getuigt. Zo hebben wij een vaste chronologische orde in Jacobs werken ; en de zo vinnig betwiste vraag nopens de prioriteit van de « Alexander » op de « Ystorie van Troyen » of vice-versa, is daarmede opgelost.

Zijn eerste werk was dus de « Lapidarijs », een klein werk, de « cortte Lapidarijs », gevolgd door de « Sompnarijs ». Beide werken zijn verloren gegaan. Zijn volgende werk was « Toerecke ». Dit werk is bewaard gebleven. Het is zoals men weet de bewerking uit het Frans van een avonturenroman uit de Britse sagenstof. Men heeft tot nu toe altijd getwijfeld of dit een werk van onze dichter was : het staat onder alles wat hij gedicht heeft, het is zijn zwakste werk. « Maar nog eens, besluit J. Van Mierlo, ik wil daarom de echtheid nog niet loochenen, op één voorwaarde, dat de Torec zijn eerste werk is geweest »³⁶. Wanneer men nu de chronologische orde aanneemt die wij voorstellen, dan getuigt Jacob zelf dat dit zijn eerste werk was. Het werk van een beginneling dus, het eerste werk in dit genre, en Britse sagenstof. Hij zal dus dit werk nevens het ridderhof, in zijn mansio te Snellegem hebben geschreven, voor de ridders van Roden. Voor deze ridders, die hardnekkige engelsgezinden waren, engelse lenen bezaten en lange jaren in de engelse ridderskringen hadden vertoefd, was de keus van een Britse sagenstof als het ware geboden.

Op Toerecke volgt de Alexander, waarvan het jaar van ontstaan nu schijnt beslecht te zijn ten voordele van 1257-61³⁷. In 1256 werden de geschillen tussen Vlaanderen en Holland nopens de doorvaart op de Schelde geregeld. Het is in de Alexander dat Jacob, in het belang der ridders van Roden, optreedt voor de vrije doorvaart op de Schelde. Er werd een half jaer over dien bouc ghedicht (X.1531) en het werk is, zoals men weet, opgedragen aan of liever besteld door Heila van Roden. De jaren 1257-61

(36) J. VAN MIERLO, *a.w.*, bl. 32.

(37) J. VAN MIERLO, *a.w.*, bl. 16.

zullen de laatste jaren geweest zijn van Maerlant's klerkschap : misschien heeft Heila die opdracht aanvaard om hem het einde van zijn klerkschap in dienst van haar familie te verzoeten. Tot op dat ogenblik « tekent hij nog niet Jacob van Maerlant »³⁸. Het spreekt eigenlijk van zelf dat tegenover Heila en de lezerskring rond de heren van Roden de dichter zich duidelijk genoeg met zijn voor-naam Jacob kon vergenoegen.

Na zijn Alexander schreef hij zijn Merlijn. « Wanneer Van Maerlant dit werk voltooidde weten wij niet juist : waarschijnlijk echter niet vóór 1261... maar ook wel niet zo lang daarna »³⁹. Zijn houding in de tolkwestie en de ongehinderde doorvaart op de Schelde zal in Zeeland wel de aandacht op hem hebben getrokken ; ook kwamen de betrekkingen met de hoge wereld, die hij als klerk van Gerardus van Roden had leren kennen, hem wondervol te pas. Hij vond een « beschermer » in Albrecht, heer van Voorne, die de opdracht van zijn Merlijn aanvaardde. Die Albrecht van Voorne was de vertrouwde raadsman van de jonge graaf Floris V en burggraaf van Zeeland. In die laatste hoedanigheid was hij voor een Vlaming naaste gebuur en Jacob Van Maerlant had hem wellicht op de dienstreizen met de ridders van Roden meer dan eens ontmoet. Het feit dat de Vlaamse dichter nu voor het eerst een vreemde opdrachtgever gevonden heeft, en zijn werk in de verre kringen van het Hollandse hof zal binnendringen, legt uit waarom hij zich nu volledig kenbaar maakt en zijn identiteit in het lange opgeeft. De Merlijn « te eren Heren Alabrechte, den Heer van Vorne » — men merke het solemnele van die titel — is inderdaad het enige werk waarin de dichter zich noemt « Jacob die costere van Merlant ». Het is alsof hij zelf voelde dat hij een onbekende was voor de lezerskring die zijn Merlijn onder ogen zou krijgen.

(38) J. VAN MIERLO, *a.w.*, bl. 20.

(39) J. VAN MIERLO, *a.w.*, bl. 27.

Met zijn *Historie van Troyen* is hij, volgens zijn eigen getuigenis in zijn *Spiegel Historiae*, zeer zeker te Merlant terug. Het is de bewerking van een Franse Roman de Troie. Blijkbaar heeft hij te Merlant, waarheen hij verhuisd was, geen beschermer of opdrachtgever gevonden. « Het is waarschijnlijk uit vrije keus dat hij er zich toe heeft gezet » wat dan uitlegt welk behagen onze dichter aan zijn stof heeft gehad, en hoe hij met zijn werk ingenomen schijnt geweest te zijn⁴⁰. Zo hij dat werk zonder opdrachtgever heeft aangevat, kan het in de overtuiging zijn dat, nu zijn naam tot buiten Vlaanderen bekend was gemaakt, het ogenblik aangebroken was om roem te verwerven; zeker is in ieder geval dat hij zich later « zelfs niet kan weerhouden er met fierheid op te wijzen dat hem dit werk heeft beroemd gemaakt. En inderdaad, dat werk heeft zijn naam als dichter alom gevestigd »⁴¹.

Misschien wel is zijn *Historie van Troyen* het enige werk dat hij te Merlant geschreven heeft — de ridders van Roden immers kunnen hem de bestelling van de Merlijn door Albrecht van Voorne, hebben bezorgd, en werd dit werk te Snellegem gedicht. — Zou het daarom zijn dat hij later zelf er op wijst dat hij zijn *Historie van Troyen*, alsof het een uitzondering ware geweest, te Merlant geschreven had?

Zijn verblijf te Merlant zal in elk geval niet van lange duur zijn geweest: het was slechts een tijdelijk verblijf: hij zocht uit naar iets anders. Na de *Historie van Troye* schreef hij zijn *Heimelichede der Heimelicheit*, dat omstreeks 1266 geplaatst wordt en waarvan niet uitgemaakt is wie de « lieve neve » is aan wie het werk werd opgedragen. Men vermoedt dat het Floris V van Holland is en meent daaruit te mogen afleiden dat het werk in Holland, en dus te Maerlant op Voorne werd geschreven. Over-

(40) J. VAN MIERLO, *a.w.*, bl. 36.

(41) J. VAN MIERLO, *a.w.*, bl. 38.

tuigend is de bewijsvoering niet. Het is niet uitgesloten dat de Heimelichede tot stand kwam toen de dichter reeds Maerlant onder Houtave had verlaten en dat het om die reden is dat hij in dat werk voor het eerst de naam Jacob van Maerlant aanneemt. Zijn vertrek uit Maerlant kan hem inderdaad hebben aangezet zijn erfelijke bijnaam « de costere » te vervangen door een bijnaam van herkomst « van Maerlant ».

Onze dichter moet inderdaad Maerlant hebben verlaten nog vooraleer hij zijn Heimelichede schreef, dus vóór 1266, en zich rond 1265 of nog wat vroeger te Damme hebben gevestigd. Hier, in de Vlaamse handelsstad, is het dat hij « Der Naturen Bloeme », omstreeks 1270 zal geschreven hebben, een werk dat opgedragen werd aan « mijn heere Claus van Cats ». Toen immers was Nic. van Cats nog geen ridder geslagen en kon deze nog als edel jongeling worden aangesproken. Men heeft doen opmerken dat « Der Naturen Bloeme » een ommekeer in de letterkundige bedrijvigheid van onze dichter betekent, in dien zin nl. dat hij zich voor het eerst tegen het Frans kant, als betrouwbare bron voor wetenschappelijk werk⁴². Misschien is het feit dat hij zich als zaakkundige klerk onder de kooplieden van Damme heeft gevestigd niet vreemd aan die richting van zijn geest naar nuchtere zakelijke kennis.

Nic. van Cats was de zoon van Gerolf van Cats, die met zijn broeder Hendrik tot de raadlieden der voogdes Aleid behoorde. Het is zeker dat Gerolf en Hendrik lenen te Damme in bezit hadden. In 1259 heeft gravin Margareta van Constantinopel aan Blanchard van Cats en zijn erven 4 « livrees de terre » op de tol te Damme in leen gegeven, behoudens de rechten van Gerolf en Hendrik van Cats. Zo nu Jacob zich als zaakkundige klerk te Damme gevestigd heeft, kan hij door deze laatste belast zijn geweest om voor hun rechten op te treden en dit de

(42) J. VAN MIERLO, *a.w.*, bl. 51.

uitleg geven hoe onze dichter met het geslacht van Cats en speciaal met Gerolf en zijn zoon Nicolaas in betrekking is gekomen.

Van een andere en niet minder kenschetsend-stedelijke richting getuigen twee werken, die eveneens in die jaren tot stand kwamen : Sinte Clara en Sint Franciscus. Wellicht is de aanwezigheid van de bloeiende stichtingen van de Minderbroeders en van de Clarissen in het nabije Brugge niet geheel vreemd aan die bewerking van Franciskaanse onderwerpen. Wat er van zij, beide werken werden, naar men thans aanneemt, voltooid vóór de Rijmbijbel, waarvan de dichter zelf uitdrukkelijk verklaart dat hij er op 25 Maart 1271 de laatste hand aan legde.

Op de Rijmbijbel volgt een jarenlange stilte. Het duurde immers niet minder dan dertien jaar vooraleer met het volgende groot werk, de Spieghel Historiael, werd begonnen. Ditmaal was hij opnieuw, dank zij een opdrachtgever, aan het werk getogen : die opdrachtgever was niemand minder dan de graaf van Holland zelf, Floris V. Hij zou tot 1288-89 aan dat groots-opgevat werk, dat onvoltooid bleef, hebben gedicht.

Men merke op dat hij reeds vroeger voor de minderjarige Floris V de Hemelijchede der Hemelijcheit zou geschreven hebben, een bestelling die hem misschien wel door Albrecht van Voorne, de vertrouwde raadsman van de jonge Floris, werd bezorgd. Nu is het de graaf zelf die hem de bestelling doet. Het moet ons niet verwonderen dat de opdrachtgevers telkens in het Noorden te zoeken zijn. Men vergete niet dat het hof van Wijdo van Dampiere een verfranst hof was en dat de graaf zelf een groot beschermer was, niet van de Vlaamse maar van de Franse dichters. Deze laatste waren welkom aan het hof van graaf Wijdo : van hem en van de ridders die rond de graaf stonden was er voor de Vlaams schrijvende Jacob geen bestelling te verwachten. Het opdragen van de Heilig-graal-roman aan Albrecht, heer van Voorne en van « Der

Naturen Bloeme » aan Nicolaas Cats is, evenals de opdracht van de « Spieghel Historiael » aan Floris V, een bewijs hoe de Vlaamse dichter, die in zijn vaderland aan het verfranste hof niet naar waarde geschat werd, een vergoeding in Holland en Zeeland vond⁴³.

Misschien mag men de onderbreking van de dichterlijke bedrijvigheid van Jacob van Maerlant in verband brengen met de waarschijnlijke opgang die hem als zaakkundige klerk na zijn vestiging te Damme te beurt viel. In dat geval zou het koortsige leven, dat geheerst heeft in zijn kantoor van klerk in de bedrijvige handelsstad op het Zwijn, hem zo zeer hebben opgeslorpt, dat hem de rustige atmosfeer ontbrak die voor het samenstellen van grote dichtwerken nodig is. Dat zou ten minste van aard zijn een bevredigende uitleg te geven voor een omstandigheid die tot nu toe raadselachtig bleef. Wat ervan zij: het staat vast dat de Spieghel Historiael het laatste grootse werk van de dichter is geweest. Er is geen reden om de traditie die hem te Damme laat sterven in twijfel te trekken.

In 1872 schreef C. A. Serrure: Aan levensberichten over Jacob Van Maerlant zijn wij tot heden niet rijk: veel meer dan hetgeen uit zijn eigen werken blijkt, weten wij niet, maar ... de hoop bestaat, dat bij een verder onderzoek der brugse archieven wel het een of ander omtrent de grijze dichter kan gevonden worden⁴⁴. Zo de uitleg van de « mansio Jacobi Custodis » in het archivarium van Snellegem overtuigend is, zou die hoop in vervulling zijn gegaan en vele van de moeilijkheden uit de weg ruimen, die tot nog toe in het leven en de werken van de grote vlaamse dichter waren opgerezen.

E. H. J. NOTERDAEME.

(43) C. A. SERRURE, *Letterkundige Geschiedenis van Vlaanderen*, dl. I (Gent, 1872), bl. 219.

(44) C. A. SERRURE, *a.w.*, bl. 233.